

PATRIMONI NATURAL. ACTUACIONS PER AL PAISATGE

ISABEL BONCOMPTE I VILARRASA

DEPARTAMENT DE MEDI AMBIENT I HABITATGE, GENERALITAT
DE CATALUNYA

wiboncompte@gencat.cat

Resum

En aquest document es proposa una actuació per a millorar el paisatge rural. Es tracta d'una actuació simple, però que tindria uns efectes immediats per a la millor percepció de la qualitat del medi rural i natural. A partir de la identificació d'edificacions i instal·lacions obsoletes i fora d'ús, i de la comprovació que es tracti d'elements sense cap tipus d'interès cultural, es proposa un procediment simple i ràpid per a eliminar-los i per a restituir la realitat física alterada.

1. Introducció i objectius

Una de les accepcions de *paisatge rural* que s'utilitza en geografia és la que el defineix com a paisatge antropitzat, de caràcter mixt, els elements i energies naturals del qual estan complementats o modificats per energies antròpiques. Així, es distingeix del *natural*, que és aquell en què els elements abiòtics i biòtics així com les energies que el fan funcionar no tenen res a veure amb les persones. I també es distingeix de *l'urbà*, que és l'antròpic, és a dir, el creat i dissenyat totalment per l'home. Entre els segles IX i XIII es va produir una gran transformació del medi natural i es van crear els camps de conreu. També es va viure la transformació de certa fauna salvatge cap a fauna domèstica productora de carn, llet, llana, etc., és a dir, la ramaderia. També es va

estendre l'explotació forestal als boscos que no van ser transformats en conreus. El segle xx es van abandonar molts cultius i pastures a causa de la davallada del valor dels productes agraris i de l'increment de la ramaderia intensiva. La població va marxar cap a les ciutats.

Avui, al paisatge rural hom li reconeix un valor més gran, ja que es considera la reserva de l'espai pseudonatural per al manteniment del nivell de vida de la societat. Al paisatge rural, s'hi conserven els valors tradicionals, econòmics i estètics de l'agricultura, la silvicultura i el valor arquitectònic de moltes construccions. Molts d'aquests valors, però, estan amenaçats de perdre's, sigui per l'abandó dels conreus, per l'abandó o reconstrucció inadequada de les edificacions o pel fet de ser absorbides pel creixement de la ciutat.

En l'arquitectura del món rural, la funció, la forma i el medi han assolit una integració més elevada, en part com a resultat d'una imprescindible economia de mitjans. El paisatge rural en què es troba immersa aquesta arquitectura avui és un entorn fràgil, però d'una gran riquesa com a valor paisatgístic. Aquestes característiques en fan necessària la protecció com a patrimoni social, i els planificadors ho hem de tenir en compte en els nostres treballs, i cal que fem, a més, una tasca d'endreça per tal de posar-la en valor.

El territori català es caracteritza per la gran diversitat del seu patrimoni natural i cultural, per comparació a altres països d'una dimensió similar. Una gran part de les estructures del seu paisatge es troben a Europa i al nord d'Àfrica. Aquesta varietat és conseqüència de la diversitat geogràfica i la intensa humanització del territori.

El Parlament de Catalunya, conscient d'aquests valors, ha promulgat diverses lleis per salvaguardar-lo. En concret, la Llei 12/1985, de 13 de juny, d'espais naturals, i la Llei 9/1993, de 30 de setembre, del patrimoni cultural català. A més d'aquestes lleis específiques, el Decret 114/1988, de 7 d'abril, d'avaluació d'impacte ambiental, de projectes, obres i activitats, el Reial decret legislatiu 1302/1986, de 28 de juny (estatal), d'avaluació d'impacte ambiental, la Llei 2/2002, de 14 de març, d'urbanisme (i el Decret 1/2005, de 26 de juliol, pel qual se n'aprova el text refós), i la Llei 9/2006, de 28 d'abril, sobre avaluació dels efectes de determinats plans i programes en el medi ambient, tracten a bastament sobre com garantir la intervenció correcta en tots els règims del sòl i, per tant, també el sòl no urbanitzable, que és el tipus de sòl on s'ubica majoritàriament l'arquitectura rural.

El 16 de juny de 2005, es va publicar la Llei 8/2005, de 8 de juny, de protecció, gestió i ordenació del paisatge a Catalunya, que, d'una banda, estableix entre les finalitats de les actuacions sobre el paisatge la «millora paisatgística de les perifèries i de les vies d'accés a les ciutats i les viles, i també l'eliminació, la reducció i el trasllat dels elements, usos i les activitats que les degraden» i, de l'altra, els catàlegs i les directrius del paisatge com els instruments per a protegir-lo, gestionar-lo i ordenar-lo; posteriorment, s'ha publicat el Decret 343/2006, de 19 de setembre, pel qual es desenvolupa la Llei 8/2005, de 8 de juny, de protecció, gestió i ordenació del paisatge, i es regulen els estudis i informes d'impacte i integració paisatgística.

A data d'avui, malgrat tota la legislació existent que permetria tenir un territori endreçat, ens trobem que la realitat no és aquesta, sinó que hi ha una gran quantitat d'elements obsolets i abandonats que deterioren la globalitat i fan que els elements interessants perdin rellevància i que el seu valor quedi esvaït en un entorn degradat.

L'objectiu d'aquest document és establir una metodologia per a restituir l'entorn rural o natural alterat. En el medi natural i en l'àmbit rural sovint hi ha elements que comporten una agressió al paisatge: edificacions abandonades, granges en desús, cartells degradats, instal·lacions de tot tipus deteriorades i obsoletes, etc. Tot i que hi ha diverses lleis que preveuen l'eliminació d'instal·lacions d'aquest tipus, no s'apliquen en la pràctica en l'amplitud que ens interessa. A partir de tota la normativa existent, s'estableix una metodologia per a eliminar aquestes andròmines i restituir el paisatge.

2. Bases legals

Llei 12/1985, de 13 de juny, d'espais naturals

L'article 4 estableix el següent:

Article 4

L'Administració de la Generalitat i les entitats locals han d'adequar llurs disposicions per a canalitzar llur actuació i la dels particulars, d'acord amb els objectius que estableixen els articles anteriors i tenint en compte l'exercici de qualsevol activitat dels seus habitants, per a assolir les finalitats següents: [...] k) Condicionar els indrets singulars afectats per activitats que han estat causa d'alteracions perjudicials per a la natura o el paisatge.

1. En els indrets de paisatge obert, qualificat així en el planejament urbanístic, no es permet la instal·lació de cartells de propaganda i d'altres elements similars que limitin el camp visual per a la contemplació de les belleses naturals, trenquin l'harmonia del paisatge o desfigurin les perspectives.
2. Tothom té el deure de mantenir la netedat dels espais naturals i evitar l'abocament o l'abandó d'objectes, de residus o d'altres deixalles fora dels llocs autoritzats.
3. Les autoritats competents han d'adoptar les mesures preventives adequades i ordenar als subjectes infractors, si escau, l'execució de treballs de restauració de la situació primitiva.

Article 12

1. Els projectes per a l'establiment de vials permanents i de línies elèctriques d'alta tensió que afecten espais naturals o travessen comarques i zones d'alta muntanya han de justificar suficientment el respecte al paisatge, tant pel que fa al traçat com a l'execució material, i han de contenir les mesures de restauració adequades o el condicionament dels sòls afectats i la prevenció de l'erosió.

Llei 2/2002, de 14 de març, d'urbanisme

L'article 189 diu que els propietaris de tota classe de terrenys, construccions i instal·lacions han de complir els deures d'ús, conservació i rehabilitació establerts per aquesta Llei, per la legislació aplicable en matèria de règim de sòl i per la legislació sectorial.

L'article 206.d tipifica com a infracció urbanística greu l'incompliment del deure de conservació d'edificacions, rètols i instal·lacions en general en condicions de seguretat. I el 207.d tipifica de lleu l'incompliment del deure de conservació de les edificacions, els rètols i les instal·lacions en general, en condicions de salubritat i decòrum públic.

La mateixa Llei estableix un procediment per a enderrocar les obres i restaurar la realitat física alterada bé per la persona interessada o subsidiàriament per l'alcalde o l'alcaldesa (articles 197 i 198 de la Llei 2/2002 i articles 267 i 268 del Decret 305/2006, pel qual s'aprova el Reglament de la Llei d'urbanisme).

Codi civil

L'article 389 estableix que, si un edifici o qualsevol construcció amenaça ruïna, el propietari està obligat a demolir-ho o a executar les obres necessàries per evitar que caigui. Si no ho fa el propietari de l'obra ruïnosa, l'autoritat podrà fer-la enderrocar. Aquest article l'han desenvolupat els articles 189 i 190 de la Llei 2/2002 i també el Reglament de disciplina urbanística (articles 12 a 28 del Reial decret 2187/1978, de 23 de juny).

Llei 7/1993, de 30 de setembre, de carreteres

L'article 46 tipifica les infraccions. Entre les infraccions greus hi figura col·locar rètols o instal·lacions similars a la zona de servitud o d'afectació quan no puguin ser objecte de legalització. La zona d'afectació és definida a l'article 28, i abasta 100 m a banda i banda de les autopistes i vies preferents, 50 m en les carreteres convencionals i 30 m a la resta. Es tracta d'una franja que no és negligible. En sentit similar es pronuncia també la Llei 4/2006, ferroviària.

Decret 293/2003, de 18 de novembre, pel qual s'aprova el Reglament general de carreteres

Els articles 155-157 estableixen que els òrgans competents (tots de la Generalitat) estan obligats a la restitució del medi físic alterat o transformat i al procediment de la restauració.

Llei 8/2005, de 8 de juny, de protecció, gestió i ordenació del paisatge

L'article 8, «Finalitats de les actuacions sobre el paisatge», estableix que les actuacions que s'executin sobre el paisatge poden tenir, entre d'altres, la finalitat de la millora paisatgística de les perifèries i de les vies d'accés a les ciutats i les viles, i també l'eliminació, la reducció i el trasllat dels elements, els usos i les activitats que les degraden, i

també la finalitat del manteniment, el millorament i la restauració dels paisatges agrícoles i rurals.

3. Metodologia

L'Administració pública té competències per a restituir la realitat física alterada per edificacions, instal·lacions i elements obsolets. Per a fer-ho ha d'establir un òrgan administratiu específic.

Els passos a seguir seran els següents:

- Identificació de l'edificació o instal·lació que està en desús i que convé eliminar i restitució del paisatge. Els funcionaris de l'òrgan administratiu han de fotografiar la instal·lació i l'han de localitzar amb precisió.
- Aquestes edificacions, instal·lacions o elements han de complir les condicions següents:
 - Estar situades en sòl no urbanitzable
 - Estar abandonades
 - No tenir valor cultural.
- Un cop s'hagi verificat l'anterior, cal iniciar el procediment d'eliminació i restitució del paisatge. La decisió d'iniciar aquest procediment correspon a una comissió del paisatge, de la qual formen part representants dels departaments afectats.
- El propietari podrà rehabilitar la instal·lació i posar-la en servei, sempre que sigui possible d'acord amb la normativa aplicable. Lògicament, en la major part dels casos, el propietari no tindrà cap interès a fer-ho.

Fotografia 1. Espai Natural la Conreria – Sant Mateu – Céllecs. Restes d'una construcció en ruïnes.

Fotografia 2. Espai Natural del massís de l'Albera. Garita de carrabiners.

- En el cas que el propietari no actuï en el termini establert, el Departament competent ha d'enderrocar la instal·lació i restituir la realitat física alterada.
- En general, a menys que es tracti d'una obra sense llicència i que la infracció no hagi prescrit, les despeses de l'enderrocament i de restauració de la realitat física alterada aniran a càrrec del Departament.

4. Resultats

Amb aquest sistema s'obtenen diversos i molt importants resultats per a aconseguir un paisatge de qualitat. Sovint la qualitat d'un paisatge es veu afectada per elements, obres i instal·lacions que no tenen cap ús. Tanmateix ningú no els elimina i es mantenen durant anys i anys i es van deteriorant més i més. En teoria, el propietari dels terrenys hauria de fer-los desaparèixer, però el valor nul que tenen fa que això no passi. Això també passa en instal·lacions i elements de la mateixa Administració pública.

El fet és que si ens passem una mica pel territori hi trobem granges abandonades, estructures de suport de cartells, sitges rovellades, instal·lacions ferroviàries, casetes de vigilància de la Guàrdia Civil, búnquers militars, etc. Tot i que tothom està d'acord que fan nosa, ningú, excepte en el supòsit que es tracti d'elements alhora susceptibles d'actuació des de la disciplina urbanística, fa res per a eliminar aquests elements. És clar que si no hi hagués un procediment per a retirar els vehicles abandonats de la via pública n'hi hauria molts.

L'eliminació de les instal·lacions i dels edificis abandonats comportaria una revaloració

Fotografia 3. Espai Natural de les Gavarres. Cartell d'una antiga promoció urbanística.

del paisatge natural, de l'entorn rural i de l'arquitectura existent en aquest medi, ja que les edificacions en bon estat, siguin o no d'interès cultural, guanyarien en qualitat pel fet d'haver millorat l'entorn on estan ubicades.

Una actuació com la que es proposa permetria que la ciutadania visualitzés que s'està actuant a favor d'una millora del paisatge. Es tracta de donar un pas més enllà de la planificació. L'eliminació dels edificis obsolets tindria un efecte pedagògic sobre la ciutadania en general, i comportaria que la gent sabés que ha de conservar els edificis en bon estat, ja que altrament seran enderrocats.

Tindria també un efecte sinèrgic amb el que persegueix la Llei del paisatge, amb les actuacions i projectes d'integració que preveu, els plans territorials parcials, i els plans especials de protecció de l'entorn natural i del paisatge previstos a la Llei d'espais naturals.

Una qüestió que pot presentar discussió és la proposta que sigui l'Administració qui es faci càrrec de les despeses de restitució de la realitat física alterada. Hi ha diversos motius que ho justifiquen:

- El tipus d'instal·lacions i edificis que es volen eliminar estan fora de servei, per la qual cosa no hi ha una activitat que pugui interioritzar aquesta despesa.

Fotografia 4. Entorn metropolitana de Barcelona. Vehicle abandonat.

Fotografia 5. Espai Natural la Conreria – Sant Mateu – Céllecs. Sant Cebrí de Cabanyes.

- L'eliminació d'una edificació representa eliminar un volum disconforme o fora d'ordenació.
- Enderrocar és relativament poc costós. En molts casos, les despeses directes i indirectes necessàries per a recuperar els diners podrien superar el cost de la restitució.
- El fet que ho assumeixi l'Administració escurça terminis i permet que els propietaris acceptin de més bon grat la millora del paisatge i no litiguin per impedir-ho.

5. Conclusions

La proposta que es fa és d'una gran simplicitat, però tindria uns efectes molt notables en la millora del paisatge de Catalunya. Es tracta d'aplicar el mateix que es fa en altres àmbits, com podria ser la retirada de vehicles i trastos vells de la via pública.

Els efectes serien fàcilment perceptibles pels ciutadans i, en canvi, el cost per part de l'Administració és relativament molt petit. El fet que l'Administració es faci càrrec de la despesa facilita l'acord amb el propietari.

Convindria començar les actuacions en els espais naturals de protecció especial i en l'entorn de les vies de comunicació.

Els efectes serien sinèrgics amb els que resultaran dels projectes d'integració que proposa la Llei del paisatge i de la incorporació dels catàlegs del paisatge en els plans territorials parcials.

Bibliografia

AGUSTÍ, ANNA (coord.) (1998), *Arquitectura, textos i textures. Palafoles 947-1999*, Palafoles, Edicions del Roig (Ajuntament de Palafoles/Edicions de l'Eixample).

BONET GARÍ, L. (1983), *Les masies del Maresme*, Barcelona, Centre Excursionista de Catalunya, Editorial Montblanc - Martín.

Código civil, 24a ed., Editorial Civitas, act. setembre 2001.

«Decret 293/2003, de 18 de novembre, pel qual s'aprova el Reglament general de carreteres».

«Decret 305/2006, de 18 de juliol, pel qual s'aprova el Reglament de la Llei d'urbanisme».

«Decret 343/2006, de 19 de setembre, pel qual es desenvolupa la Llei 8/2005, de 8 de juny, de protecció, gestió i ordenació del paisatge, i es regulen els estudis i informes d'impacte i integració paisatgística».

FUENTES PARDO, J. M.; CAÑAS GUERRERO, I. «Estudio y caracterización de la arquitectura rural. Obtención, tratamiento y manejo de la información

sobre las construcciones», *Informes de la Construcción*. Instituto Eduardo Torroja, vol. 55, núm. 487.

«Llei 12/1985, de 13 de juny, d'espais naturals».

«Llei 7/1993 de 30 de setembre, de carreteres».

«Llei 9/1993, de 30 de setembre, del patrimoni cultural català».

«Llei 2/2002, de 14 de març, d'urbanisme».

«Llei 10/2004, de 24 de desembre, de modificació de la Llei 2/2002, d'urbanisme, per al foment de l'habitatge assequible, de la sostenibilitat territorial i de l'autonomia local».

«Llei 8/2005, de 8 de juny, de protecció, gestió i ordenació del paisatge».

«Llei 9/2006, de 28 d'abril, sobre avaluació dels efectes de determinats plans i programes en el medi ambient».

NAVÉS VIÑAS, F. (2005), *Arquitectura del paisaje rural de la Península Ibérica, Islas Baleares y Canarias*, Barcelona, Ediciones Omega.